

AN OVERVIEW OF THE UNDERSTANDING

OF TURKISH EDUCATION IN SULTAN

ABDULHAMID II PERIOD WITH THE

ASSIST OF YÜZBAŞI İHSAN'S BOOK:

***KAVÂ'İD-İ İMLA VE TAHRİR*¹**

Yüzbaşı İhsan'ın *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir* İsimli Eseri Işığında

2. Abdülhamit Dönemi Türkçe Öğretimi Anlayışına Bir Bakış

Umut BAŞAR²

Abstract

As regards the teaching of Ottoman Turkish is known that many of the books written since the Tanzimat period. In Admiralty Ministry the Translation Institution Müsevvid Kadıkoy Mehmet İhsan Efendi was written "Kavâ'id -i İmla and Tahrir" is a book. This book rule for writing and spelling of Ottoman Turkish is one of the works were written to tell the students. The multitude of examples and work tasks which are given at some parts indicates that the book is based on practical teaching which is remarkable. In this book the words which are different than others by pronunciation and spelling, are identified and individually listed by Yüzbaşı İhsan and written with the correct forms according to the author. At the same time some etymological information about the words which are examined in terms of spelling is also given by the author. In addition, in the part of the book "Tahrir" writing types and the rules of them are also explained with examples. In the book, author wrote in writing expression types with the spelling rules and at some points grammar explanations are also given by the author. This is an indication that the author looks at writing skills as a whole. The book is very important for us to have an opinion in terms of determining what can be the discussions about spelling and writing rules of Turkish at that time and how was the grammar education in this period. The basis of our study is to identify the grammatical terms for the work by transferring the work of Latin letters and to reveal the grammar teaching by explaining these terms with an index. In addition, it gives information about the life and style of "Yüzbaşı İhsan". The study has been prepared by the scanning method and in this direction; the study of grammar of the period was also investigated. As a result of this reseach, Yüzbaşı İhsan who was involved in language debate at the time of Abdulhamid II by writing a book, was at the side of old spelling rules about spelling discussion.

Keywords: *Ortography, writing, grammar, Yüzbaşı İhsan, Turkish Teaching.*

Özet

Osmanlı Türkçesinin öğretimiyle ilgili olarak Tanzimat döneminden itibaren pek çok ders kitabının yazıldığı bilinmektedir. Bahriye Nezareti Tercüme Kalemi'nde Müsevvid Kadıköylü Mehmet İhsan Efendi'nin yazmış olduğu "*Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*" isimli kitap da, Osmanlı Türkçesinin imla ve yazmaya ilişkin kaideleri

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Celal Demir danışmanlığında hazırlanan "Yüzbaşı İhsan'ın *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*'inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

² Okt., Yunus Emre Enstitüsü, e-posta: umutbasar_35@hotmail.com

öğrencilere anlatmak amacıyla kaleme alınmış eserlerden bir tanesidir. Eserde örneklerin çokluğu ve yer yer vazifelerin bulunması, kitabın uygulamalı öğretimi esas aldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu kitapta Osmanlı Türkçesinde telaffuzu ve imlası farklı olan kelimeler Yüzbaşı İhsan tarafından tespit edilerek tek tek sıralanmış ve yazara göre doğru şekilleri yazılmıştır. Bununla birlikte imlası verilen kelimelerin etimolojisi hakkında bazı bilgiler de yazar tarafından verilmiştir. Ayrıca eserin "Tahrir" bölümünde yazı türleri ve bunlara ilişkin kurallar da örneklerle açıklanmaktadır. Yazarın eser içerisinde, imla kurallarıyla birlikte yazılı anlatım türlerine ve yer yer dil bilgisi açıklamalarına da yer vermiş olması, yazarın yazılı anlatım becerisine bir bütün olarak baktığının bir göstergesidir. Eser, dönemin Türkçesindeki imla ve yazı kurallarının neler olabileceği konusundaki tartışmaları tespit etmek ve dönem içerisinde dil bilgisi öğretiminin nasıl yapıldığı konusunda fikir yürütebilmek açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızın temeli, bu eseri Latin harflere aktararak eserde geçen dil bilgisi terimlerini tespit etmek ve bu terimleri bir dizin ile açıklayarak, eserdeki dil bilgisi öğretimini ortaya koymaktan ibarettir. Ayrıca Yüzbaşı İhsan'ın hayatı ve üslubu hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırma, tarama yöntemi ile hazırlanmış, bu doğrultuda dönemin gramer çalışmaları da incelenmiştir. Araştırma sonucunda, 2. Abdülhamit dönemindeki dil tartışmalarına bir eser yazarak katılan Yüzbaşı İhsan'ın imla konusunda eski ve kadim imladan taraf olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmla, Tahrir, Dil Bilgisi, Yüzbaşı İhsan, Türkçe Öğretimi

Giriş

Türk dili, dünya tarihinin en eski dillerinden biri olmanın dışında "Altay dillerinin gerek yayılma gerekse konuşur sayısı bakımından en büyük dilidir. En eski yazılı belgeleri VII. yüzyıla kadar inebilen Türk dili, bugün 10.955.840 metrekare alanda, yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır" (Akar, 2005: 36). Günümüzde Türk dili, Moğolistan ve Çin içlerinden Orta Avrupa'ya, Sibirya'dan Hindistan ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada varlık göstermektedir (Ercilasun, 2011: 13). İlk yazılı belgelerini 8. yüzyılda (Göktürk Kitabeleri) vermekle birlikte Türkçenin formal olarak öğretiminin ne zamandan beri yapıldığını bilememekteyiz. "İlk ve Ortaçağ boyunca Türkçenin okullarda öğretilip öğretilmediği konusunda açık ve kesin bilginiz yoktur. (Ağar, 2002: 1). "Türklerin İslamıktan önceki uygarlıklarında eğitim, kurumsallaşmış değildi; yaygındı, yeni kuşaklar bilgiyi bir okulda değil, toplum içinde kazanırlardı. Anadili de böyle öğrenilirdi" (Göğüş, 1970: 123). Bundan dolayı aile ve çevrede Türkçe öğretiminin informal olarak var olduğunu, bunun da öğretim değil bir edinim olduğunu söylememiz mümkündür. Türkçe öğretimine yönelik sayabileceğimiz ilk çalışmalar Karahanlılar devrine denk gelmektedir. Bu devirde Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı *Divânü Lügât-it-Türk* Türkçe öğretiminin ilk kitabı olarak kabul edilmektedir. Bu eserde Kaşgarlı Mahmud'un başarı bir dil öğretim yöntemi izlediği görülmekte (Akyüz, 2009: 38) ve genel olarak biçim bilgisi öğretiminde tümevarım yönteminin uygulanarak örneklerden kurallara gidildiği kuralların tek tek açıklanmadığı (Bayraktar, 2003: 60) dikkati çekmektedir.

Karahanlı Döneminden sonra Harezm Döneminde Türkçe öğretimi çalışmalarının sönük geçtiği ancak Kıpçak Döneminde daha dikkate eğer çalışmalarının bulunduğu iddia edilebilir. Bu dönem Türkçe öğretimi bakımından oldukça zengindir ve birçok sözlük ile dil bilgisi kitabının yazıldığı görülmektedir. "Belirli bir sistematığe dayanan, nitelikli Türkçe öğretimi kitapları bu dönemde hazırlanmıştır. Memluk Devletinin yönetici ve ordu kesimi Türk olduğu için Türkçeye ve Türkçenin öğretimine oldukça fazla önem verilmiştir. Bu dönemde Türkçeye olan ilginin artması Arapların da Türkçeyi öğrenmelerini sağlamıştır" (Biçer, 2012: 116). *Kitâbü'l-idrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, *El-Kâvâninü'l-Külliyê li-Zabû'l-Lügati't-Türkiyye*, *Kitâbü Bulgâtü'l-Müşâk fi Lügati't Türk ve'l-Kıfçak*, *Kitâb-ı Mecmû-u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi Lügati't-Türkiyye ve Codex Cumanicus* bu dönem içerisinde yer alan bazı Türkçe öğretim kitaplarıdır. Akabinde Çağatay Türkçesi Dönemi gelmekte olup bu dönemde de Ali Şir Nevâi

tarafından kaleme alınan *Muhakemetü'l-Lûgateyn* (İki Dilin Karşılaştırılması) isimli eser Türkçe öğretimine yönelik bir girişim olarak da kabul edilebilir.

Türkçenin tarihi süreç içerisinde tasnifi, çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Kronolojik akış çerçevesinde “16. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın sonuna; hatta 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı ülkesinde konuşulup yazılan Türkçeye “*Osmanlı Türkçesi*” veya “*Osmanlıca*” denmektedir. Bilginler, Türk devletinin adından dolayı dilimizin bu dönemine Osmanlı Türkçesi veya Osmanlıca demektedirler” (Barın ve Demir, 2006: 51). Maalesef bu dönem içerisinde Türkçe öğretimi ve eğitimine ilişkin faaliyetler görmek güçtür. Osmanlılar döneminde Türkçe öğretimine yönelik, ilk eser olarak kabul edebileceğimiz çalışma Bergamalı Kadri'nin *Müeyyiretü'l-Ulûm* (İlimleri Kolaylaştıran) adlı dil bilgisi kitabıdır. Bu kitap yazılırken kendisinden önce büyük bir boşluğu doldurmakla birlikte yazıldıktan sonra da asırlarca -Tanzimat dönemine kadar- bu alan gene boş kalmıştır. Bizce eserin en önemli özelliği ise Kaşgarlı Mahmud'un henüz elimizde bulunmayan, kayıp dil bilgisi kitabından sonra kaleme alınan ilk Türkçe gramer olmasıdır. Eser kendinden önceki kitaplara nazaran yabancılara Türkçe öğretmek için değil, medreselerde okuyan Türkler için hazırlanmıştır. Buda eserin dikkate değer bir başka yönüdür. Eserde Arapça gramer sisteminin tesirleri görülmekle birlikte, eser konuşma diline yakın bir Türkçeyle hazırlanmıştır. Çağdaş dil bilgisi öğretim yöntemlerinin bazılarının bu yapıtta kullanılıyor olması eserin olumlu yönlerindedir.

Tanzimat dönemiyle birlikte Türkçe öğretimi çalışmaları yeni bir sayfaya girerek gramer kitapları, araç gereçler, sözlükler, ders programları gibi alanlarda büyük mesafeler alınmış ve Türkçenin sistemli ve formal eğitiminin çeşitli kademelerde yapıldığı görülmüştür.

Tanzimat dönemi birçok alanda ilklerin yaşandığı bir zaman aralığı olmuştur. Türkçe öğretimi açısından Tanzimat sonrasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim Encümen-i Dâniş bu önemli gelişmelerin ilk basamağını teşkil eder. Bu kurum kuruluş nizamnamesinden itibaren Türkçeden yana bir tavır koymuş ve yazarlara eserlerini, eskilerin yaptığı gibi ağıdalı bir dille değil halkın anlayıp öğrenebileceği bir dille yazmalarını tavsiye etmiştir. Ayrıca Tanzimat'la birlikte Türk dilinin de bir gramerinin olduğu (olabileceği) artık düşünölmeye başlanarak dil bilgisi çalışmaları hızlanmıştır. Ancak “Tanzimat devrine kadar Arapçanın olduğu gibi Türkçenin de bir grameri olacağı hatıra getirilmemiş ve gramer yalnız Arapçaya hasredilmiştir” (Ergin: 1977: 331). Ayrıca bu çalışmaların bir başka neticesi olarak Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmâni*'si ortaya çıkmış, Türkçenin kapsamlı bir sözlüğünün hazırlanması tasarlanmış olsa da bu girişim sonuçlandırılmamıştır.

Bu anlayışın sona erdiğini gösteren ilk somut adım ise, Ahmet Cevdet Paşa ile Keçecizade Fuat Paşa'nın beraber yazdıkları *Kavâ'id-i Osmâni* (Osmanlıcanın Kuralları) adlı gramerdir. Bu kitap Encümen-i Dâniş'in açılış toplantısında üyelere dağıtılmıştır. Henüz açılışta bir Türkçe dil bilgisi kitabının dağıtılıyor olması oldukça anlamlıdır. Ayrıca bu kitabı Encümen-i Dâniş'in yayınladığı ilk eser olarak da kabul etmek mümkündür. Gerçi kitabın isminden ve içeriğinden de anlaşılacağı üzere hala Arapçanın tesiri devam etmektedir. Bu durumla ilgili olarak Ergin, şu yorumda bulunmaktadır: “Encümeni Dâniş kararıyla Fuat ve Cevdet Paşalara yazdırılmış ve yarım asır kadar mekteplerimizde okutulmuş olan *Kavâidi Osmâniye*'nin bile dikkat edilirse Arap gramerinden mülhem olduğu anlaşılır” (Ergin,1977: 331). Ahmet Cevdet Paşa bu ilk kitabın ardından üç dil bilgisi kitabı daha yazmış bu kitaplarda uzun müddet Osmanlı Devleti mektep ve medreselerinde Türkçe öğretim materyali olarak kullanılmıştır. Nazım Hikmet Polat “Türkçenin Öğretimi ve Ahmet Cevdet Paşa” adlı araştırmasında Ahmet Cevdet Paşa'nın dil bilgisi kitaplarını oluştururken örnek vermede takip ettiği yolu altı başlıkta tespit etmiştir:

- “1.Örneklerin Terbiyevi Olması
2. Örneklerin Kolayca Akılda Kalıcı Olmasına Çalışılması
- 3.Örneklerin Türkçe Zevki Verici ve Kazandırıcı Olması
4. Terimleşmenin Belirtilmesi
- 5.Yazı Dili ile Ağız Farkları
6. Manzum Örnek Yokluğu” (Polat, 2003: 451).

Ahmet Cevdet Paşanın girişimlerinden sonra dönemin aydınlarının da dil ve dil öğretim meselesi üzerine eğilmeye başladığı ve özellikle yeni açılan iptidâî, rüştiye, idadi vb. okullarda zorunlu olarak okutulmaya başlayan Türkçe derslerinde takip edilmek üzere pek çok dil bilgisi kitabının ortaya çıktığı görülmektedir. *Emsile-i Türkiyye* (1866), *İlm-i Sarf-ı Türkî* (1876), *Sarf-ı Osmânî* (1884), *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî* (1884), *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî* (1893), *Üss-i Lisân-ı Türkî* (1895), *İkinci Seneye Mahsus Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî* (1907) isimli eserler Mutlakiyet Dönemine kadar ortaya konulan bazı dil bilgisi öğretim kitaplarındandır.

Yöntem

Araştırmanın Konusu

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde iptidâî, rüşdiye, idâdî ve sultânî gibi çeşitli derecelerde modern okullar açılmış ve bu okullar İmparatorluğun geneline yayılmıştır. Bu okulların ders müfredatına Türkçenin bir ders olarak çeşitli isimlerle girdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu derslerde kaynak olarak kullanılacak eserlerin yazılmaya başlanması, Türkçe öğretimi açısından önemli bir gelişmedir. Bu gelişmeden sonra, Türkçe öğretiminin daha çok dil bilgisi kitapları aracılığıyla beceri odaklı değil dil bilgisi öğretimi odaklı yapıldığını söylemek mümkündür. Bu dil bilgisi kitapları ise ağırlıklı olarak sarf ve nahiv konularını içermektedir. Yani Türkçe öğretiminin dil bilgisi öğretimi ekseninde yapıldığı ileri sürülebilir. Dil bilgisi eserlerinin yanı sıra, okuma becerisini geliştirmeye yönelik kırâat kitapları ile yazma becerisini geliştirmeye yönelik birçok imla, inşa, kitâbet ve tahrir kitaplarının da kaleme alındığı görülmektedir. Bu araştırma, Türkçe öğretiminin önemini arttıran 2. Abdülhamit döneminde yazılmış bir imla ve yazı kitabı olan “*Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*” adlı eserin incelenip değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Araştırmanın konusu, Bahriye Nezareti Tercüme Kalemi'nde Müsevvid Kadıköylü Mehmet İhsan Efendi'nin yazmış olduğu “*Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*” isimli eser ve bu eserde izlenen Türkçe dil bilgisi öğretim yöntemidir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız; Yüzbaşı İhsan'ın kaleme aldığı “*Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*” isimli eserin Latin harflerine aktarılması ve kitapta yer alan dönemin dil bilgisi terimlerinin, günümüzdeki dil bilgisi terimleri çerçevesinde açıklanarak, eserin Türkçe öğretim yöntemini tespit etmekle sınırlıdır. Bu bağlamda, Cumhuriyet öncesinde, Türkçe öğretiminin hangi yöntemlerle, nasıl yapılmış olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. “Tarama yöntemi; geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde

olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez” (Karasar, 2012: 77). Araştırmanın temeli olan “*Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr*” adlı kitap İstanbul Kubbealtı Fotokopi Merkezi'nin arşivinden temin edilmiştir. Yüzbaşı İhsan'ın eserinin, basımıyla alakalı belgelere ise T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nden ve Yüzbaşı İhsan'ın hayatı ile ilgili belgeye ise İstanbul Deniz Müzesi Arşivi'nden ulaşılmıştır.

1. Yüzbaşı İhsan'ın Hayatı ve Eserleri

Kadıköylü İhsan Efendi'nin, İstanbul Deniz Müzesi Arşivi'nden temin ettiğimiz memuriyet sicil evrakından 16 Haziran 1298 (28 Haziran 1882)³ (EK 1) tarihinde doğduğu anlaşılmaktadır. Sicil evrakında doğum yeri kesin olarak belirtilmemiş olsa da, isminin önündeki “Kadıköylü” ibaresinden Kadıköy'de doğup büyüdüğü ve ilk mektebi burada okuduğu tahmin edilebilir. Baba adı Mehmet olup zaman zaman Mehmet İhsan ismini de kullandığı görülmektedir. Söz konusu evraka göre Mehmet İhsan Efendi'nin, günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi olan Heybeliada “Mekteb-i Fünûn-ı Şahane ve Tüccar Kapudan Mektebinden” 31 Kanûn-i Sâni 1317 (13 Şubat 1902) (EK 1) tarihinde mezun olduğu görülmektedir.

Sicil evrakından iyi derecede Fransızca bildiği anlaşılan Mehmet İhsan Efendi, mezun olduktan yaklaşık 4 yıl sonra Bahriye Tercüme Kalemî'nde müsevvid iken “*Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr*” isimli kitabı kaleme almıştır. Daha sonra bölük zabıtlığı, liman reisliği ve mutemetlik gibi bir takım askeri görevlerde bulunduktan sonra 17 Nisan 1336 (17 Nisan 1920) (EK 1) tarihinde Karamürsel Liman Riyaseti'nden firar ederek aynı bölgede İznik Kuva-yı Milliye teşkilatına katılmıştır. Mehmet İhsan Efendi'nin 19 Temmuz 1338 (19 Temmuz 1922) (EK 1) tarihinde İstanbul Hükümeti tarafından emekliye sevk edildiği dikkati çekmektedir. Bu tarihten sonra söz konusu şahsın hayatıyla ilgili aydınlatıcı bilgiye ulaşılamamıştır. Bundan dolayı emeklilikten sonra ne yaptığını ve hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir. Araştırmalarımız esnasında Mehmet İhsan Efendi'nin “*Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr*” haricinde başka bir eserine de ulaşamadık.

2. *Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr*'in Yazılış Amacı ve Yöntemi

Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr'in yazarı Yüzbaşı Mehmet İhsan Efendi, eserin “Başlangıç” bölümünde kitabını neden kaleme aldığını açıklamaktadır. Yazar, bu bölüme imlanın tanımıyla başlamakta, dil ve kompozisyonda imlanın oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Yüzbaşı İhsan, bazı bilinen kelimelerin aslı imlasının bozularak farklı suretlerde yazılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirdikten sonra, bu kaidesizliğin yazıyı büsbütün bozduğunu ileri sürmektedir. Bunun neticesi olarak, bir kelimenin yazımından doğan sorun çözülmekçe, lisan öğreniminin oldukça zorlaşacağını savunmaktadır. Bundan dolayı Yüzbaşı İhsan, imla konusunda bir düzen ve birliğin sağlanmasını arzu etmektedir. İmla meselesinde, eski imlanın yeni imlaya göre üstün olduğunu iddia eden yazar, birlik sağlamak için eski imlanın esas alınmasının doğru olacağını düşünmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, *Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr* adlı kitap, Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde oldukça önemli bir sorun teşkil eden imla meselesine bir çözüm getirmek için Yüzbaşı İhsan'ın Türkçeye karşı duyduğu ilgi ve

³ T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi ve İstanbul Deniz Müzesi Arşivi'nden temin edilen çalışmamıza ilişkin belgelerde yer alan Hicri ve Rumi tarihlerin Miladi tarihe çevrilmesinde “Dağı, Yücel ve Üçer, Cumhure. (1997). *Tarih Çevirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 5. Cilt.” isimli eserden yararlanılmıştır.

alakanın bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Yazarın imla karışıklığının ortadan kaldırılması noktasında tavsiye ettiği çözüm yolları tartışılabilir olmakla beraber, müellifin bu konuya eğilmesi dikkate değerdir.

Eserin başlangıç bölümünde, kitabın yazılış amacını Yüzbaşı İhsan şu cümleleriyle açıklamaktadır:

“İşte bu âciz de, aczime bakmayarak sırf lisân muhabbetiyle şu naçiz risâleyi ihvân-ı dine takdime cesaret ediyorum. Bendeniz imlâ için ufak mukaddime yazıyorum. Ashâb-ı irfan ve iktidar ise şu mukaddime ve mevzuyu daha istifade-bahş bir tarzda vaz ile büyücek bir imlâ kitabı vücuda getirirse ebnâ-yı cinsine bir hizmet-i meşkûre ifa etmiş olurlar” (KİT, 1323: 6).

Bu ifadelerden de görülebileceği üzere, Yüzbaşı İhsan'ın eserini kaleme almasında Türkçeye karşı beslediği sevgi önemli bir etkidir. Bunun dışında yazar, söz konusu kitabın imla alanında oldukça küçük bir eser olduğunu, asıl ilim sahibi şahsiyetlerin imla bahsinde hacimli ve kapsamlı bir çalışma ortaya koyarlarsa teşekküre layık bir çalışma yapmış olacaklarını vurgulamaktadır.

Eserin yazılış yöntemine eğilecek olursak; ilk olarak yazarın kitapta daha çok telaffuz edildiği gibi yazılmayan ve Türkçeye başka dillerden girmiş kelimeleri alfabetik olarak sıraladığı göze çarpmaktadır. Bu sıralamanın ardından “Dine, İlime, Sanata, Akrabalara, Hayvanlara, Araçlara, Ev Eşyasına, Çiçeklere, Balıklara, Kuruyemişlere, Dünyaya, Sebze ve Meyvelere, Giyeceklerle vb.” dair kelimelerin imlaları gösterilmiştir. Ayrıca eserde yeri geldikçe dil bilgisi açıklamaları da yapılmaktadır. Kitapta yer alan “Vazife” başlığı altındaki bölümlerde öğrencilere birtakım görevler verilmektedir. *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*'in bu yönüyle de uygulamalı öğretimi öngördüğü ileri sürülebilir.

Yüzbaşı İhsan, kitabının tahrir mevzularını ele aldığı bölümlerinde ise, ilk olarak özel yazışmalara ilişkin bilgileri vermiş, daha sonra ise resmi yazışma türlerini tek tek açıklamıştır. Resmi yazışmalarda dikkat edilmesi gereken kurallar ve tabirler de bu bölümde açıklanmaktadır.

Yüzbaşı İhsan'ın eserinin tarama yöntemi ile ortaya konduğunu ileri sürmek mümkündür. Nitekim yazar, geçmişte var olan bir durumu olduğu gibi tasvir etmeyi amaçlamış ve imla meselesini o dönemin şartları içerisinde inceleyerek tanımlamaya çalışıp bu hususta çözüm önerileri de sunmuştur. Bu durumda, Yüzbaşı İhsan'ın ortaya koyduğu olgular hakkında bilgileri içeren yazılı kaynakları da gözden geçirip değerlendirdiği de düşünülebilir.

3. Kavâ'id-i İmla ve Tahrir'in Türkçe Öğretimi Bakımından İncelenmesi

Bahriye Nezareti Tercüme Kalemi'nde müsevvid (resmi dairelerde müsveddeleri temize çekmekle görevli kişi) olarak çalışan Yüzbaşı Mehmet İhsan Efendi tarafından kaleme alınan *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir* adlı çalışma, dönemin Türkçesinin imlaya ve yazıya ilişkin meselelerini içeren bir kitaptır.

Eserin, ne kadar sürede hazırlandığına ilişkin herhangi bir bilginiz bulunmamakta ancak Yüzbaşı İhsan'ın 20 Ocak 1906 tarihinde “Maârif-i Umumiye Nezâreti Celilesine” verdiği dilekçede (Ek 2), eserinin özel bir komisyon tarafından incelenip basılabilmesi için ruhsat verilmesini istemektedir. Daha sonra kitabın beş kişilik bir komisyonca incelendiği ve 28 Şubat 1906 tarihinde komisyonun kitabın basımında herhangi bir mahzur görmeyerek izin verdiği (Ek 3) anlaşılmaktadır. Ayrıca Maârif-i Umumiye Nezâreti'nden, 19 Mart 1906

tarhinde Dâhiliye Nezâreti Celilesi'sine yazılan resmi bir bilgilendirme raporunda söz konusu eserin muayenesinin yapıldığı ve eserin basılmasında bir mani olmadığının anlaşıldığı (Ek 4) bildirilmektedir. Eserin, ruhsat alınmasından yaklaşık bir yıl sonra, 1907 yılında basıldığı görülmektedir. *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*'in Matba'a-i Bahriye'de basıldığı, kitabın kapak sayfasındaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Eser, toplam 94 sayfadan oluşmakta olup çalışmamızda kullandığımız nüsha eserin birinci baskısına aittir.

Söz konusu kitap, isminden de anlaşılacağı üzere, "İmlâ" ve "Tahrir" konularını çok ayrıntıya girmeden ele almaktadır. Bu yönüyle eser iki ana konu ekseninde tertip edilmiştir. Eserin, yazar tarafından düzenli bir şekilde bölümlere ayrılmadığı göze çarpmaktadır. Ancak kitabın, "Tahdis-i Nimet, Medhal, İmla, Vazife ve Kavâ'id-i Tahrir" olmak üzere beş ana başlıktan oluştuğunu söyleyebiliriz.

Eserde dil bilgisi açıklamalarının da müstakil bir başlık hâlinde değil, yeri geldikçe yapılmış olması da dikkat çekmektedir. Ayrıca, zaman zaman dipnotlarla açıklanan konular desteklenmiş ve ek bilgiler de okuyucuya verilmiştir.

Eserin girişinde yer alan "Tahdis-i Nimet" başlığı altında yazar, dönemin Padişahına ve Maârif-i Umumiye Nezâret-i Celilesi'ne teşekkürlerini sunmaktadır. Eserin girişinde herhangi bir takriz yazısı bulunmamakla beraber, yazarın Padişaha teşekkür ile kitabına başlaması geleneğe uygundur. Ancak bu bölümde yer alan ifadelerin, dönemin diğer dil bilgisi kitaplarındaki teşekkür ifadelerinden daha fazla iltifat içermesi, müellifin Bahriye Nezâret-i'de muvazzaf olmasına bağlanabilir. Bu bölümün ardından eserin girişi sayılabilecek "Medhal" bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde müellif eserin yazılış amacını ve imla konusundaki görüşlerini açıklamaktadır. Yazara göre imla "Lisân ve kitâbetin bir düstur-ı mutlakıdır" (KİT, 1323: 4). İmlânın bu şekilde tanımını yapan yazar, daha sonra ise doğru yazma ilminin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.

Yüzbaşı İhsan'a göre, "Bugün Türkçede bilinen birçok kelime aslından farklı suretlerde yazılmaktadır. Bu kaidersizlik ve imla tarzında bulunmayan birlik yazıyı oldukça bozmaktadır. Bunun haricinde bir kelimenin yazımında ortaya çıkan sorunlar çözülmekçe dil eğitimi de oldukça güçleşmektedir".

Yazar, dönemin Türkçesinde görülen bu imla karışıklığını halletmenin, eski imlanın bir miktar ıslah edilerek kullanılmasıyla mümkün olacağını belirtmektedir. Yüzbaşı İhsan'a göre, "Usûl-i atika üzere yazılan imlânın usûl-i cedide üzere yazılan imlâyâ her zaman rûchânı vardır. Çünkü imlâ-i atik öyle görülmüş, öyle kabul edilmiş olduğundan hiçbir veçhile kabil-i tahrif değildir" (KİT, 1323: 5). Ancak yazar eski imlanın temel alınmasını savunurken, eski imladaki garip ve manasız suretlerin unutulması gerektiğini de belirtmiştir.

Yazar eserinin yazılış amacını ise, "Aczime bakmayarak sırf lisân muhabbetiyle şu naçiz risâleyi ihvân-ı dine takdime cesaret ediyorum. Bendeniz imlâ için ufak mukaddime yazıyorum. Ashâb-ı irfan ve iktidar ise şu mukaddime ve mevzuuyu daha istifade-bahş bir tarzda vaz ile büyücek bir imlâ kitabı vücuda getirirse ebnâ-yı cinsine bir hizmet-i meşkûre ifa etmiş olurlar" (KİT, 1323: 6) cümleleriyle aktarmaktadır.

Bu açıklamaların ardından Yüzbaşı İhsan, yeni tarz imlanın resmi evraklarda bile görülmeye başladığını ve kaidersizliğin resmi evraklara kadar tesir etmesinin doğru olamayacağına da dikkati çekmektedir. Bununla birlikte yazar, resmi yazışmalarda eskiden beri takip edilegelen acayip terkipler ve birbirine bağlanan uzun cümlelerin de

terk edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kitâbet konusundaki açıklamaları oldukça kısa tutarak imla konusuna devam eden müellif, daha sonra ağızdan çıktığı gibi yazılmayan ve Türkçeye başka dillerden geçen bu kelimelerin yazımına geçmektedir.

Yüzbaşı İhsan bu "Medhal" bölümündeki sözlerini, "İşbu eser, usûl-i imlâyı hakkıyla tahsile kifâyet etmezse de cüzi olsun bir istifâde temin edeceğinden içinde göze ilişecek hata ve noksanın hüsn-i niyyetime bağışlanacağını ümit ederim" (KİT, 1323: 8) cümleleriyle noktalamaktadır.

"Medhal" bölümünün ardından yazarın, imlasında ihtilaf bulunan kelimeleri, her harfi bir başlık haline getirip alfabetik olarak sıraladığı görülmektedir. Bu bölümde yazımı "Elif, Be, Pe, Te, Se, Cim, Ha, Hı, Dal, Rı, Ze, Sin, Şın, Sad, Tı, Aydın, Gayın, Fe, Kaf, Kef, Lam, Mim, Nun, Vav, He ve Ye" harfleriyle başlayan bazı kelimelerin imlası verilmiştir. Elif harfinde 17, Be harfinde 15, Pe harfinde 18, Te harfinde 16, Se harfinde 2, Cim harfinde 11, Ha harfinde 3, Hı harfinde 12, Dal harfinde 15, Rı harfinde 5, Ze harfinde 4, Sin harfinde 16, Şın harfinde 5, Sad harfinde 4, Tı harfinde 7, Aydın harfinde 9, Gayın harfinde 4, Fe harfinde 11, Kaf harfinde 11, Kef harfine 14, Lam harfinde 5, Mim harfinde 22, Nun harfinde 10, Vav harfinde 2 ve Ye harfinde 2 kelime olmak üzere toplam 240 kelimenin imlası üzerinde durulmuştur. En çok kelimenin Mim harfinde sıralanıyor olması ise dikkati çekmektedir.

Eserde, kelimelerin doğru yazımıyla hatalı yazımının birlikte veriliyor olması okuyucuya karşılaştırma yapma imkânı da sunmaktadır. Yüzbaşı İhsan'ın kelime seçimi yaparken, okunuşu ve telaffuzu ile yazımı farklı olan yabancı menşeli kelimeleri özellikle derlediğini ileri sürebiliriz.

Kavâ'id-i İmla ve Tahrir'de madde başı olarak sıralanan kelimelerin yalnızca imlasının üzerinde durulmadığı, zaman zaman da bu kelimelerin tanımları yapılarak etimolojileri hakkında bilgiler de verildiği görülmektedir:

"(Âbânos) aslı (Abnus) dur. Arabî bir kelime olup bir nev siyah ve sert ağaca tesmiye olunmuştur.

Âbânosdan mamul ağızlık" (KİT, 1323: 9).

"(Teymur) ve (Demir) bunlardan hangi sureti kabul etmeli? Her ne kadar bu kelimelerden birinci suretin imlâsı atik ise de telaffuzu garip ve sıklet-bahş olduğundan ikinci sureti kabulde zaruret-i lisaniyye vardır" (KİT, 1323: 15).

"(Derviş) Fârisî bir kelime olup tarik-i âliyyeden birine intisap eden zâta ıtlak olunur. (Devriş) gibi yazmamalı" (KİT, 1323: 19).

"(Fâris) Arabî bir kelimedir. İranın cenup tarafı olup buna (İklim-i Fars) dahi denilir. (Fârisîce) demek hatadır. Çünkü kelimenin nihayetinde yâ-yı nispet bulunduğundan bir de (ce) edatı ilavesi fazladır. Yalnız (Fârisî) demek kifâyet eder. (Arabîce) demek de bu kabildendir. (Arapca), (Farsca) denilebilir" (KİT, 1323: 27).

"(Lâ'ubâli) kayıtsız ve pervasız manasına olan bu kelime Arabî olup başka surette yazmamalı.

"(Hareket-i Lâ'ubâliyâne)" (KİT, 1323: 32).

"(Nim-ten) Fârisî bir kelimedir. Birçoğumuz bu kelimeyi Türkçeleşmiş diye (Mintân) suretinde yazıyoruz" (KİT, 1323: 36).

Eserde harflerin sıralanışı bittikten sonra, çeşitli kavram alanlarına ait birçok ismin imlasının, açıklama yapılmaksızın gruplar halinde verildiği görülmektedir. Bu bölümde toplam 27 başlık altında; "Din, İlim ve Fen, İnsan Organları, Ev Eşyası, Sebze ve Meyveler, Taze ve Kuruyemişler, Balıklar, Çiçekler, Renkler, Hayvanlar, Yazı Aletleri,

Mevsimler ve Günler, Aylar vb.” kavram alanlarına ait kelimeler yazılmıştır. En çok kelimenin ise “Sefinenin Bazı Aksam ve Teferruatına Dair” başlıklı bölümde yer alıyor olması dikkat çekmektedir:

“Gügerte – köprü üstü – kamara – borda – roda – pruva – bel – kış – pruva direği – mizane direği – grandı direği – kontra mancanu – hayvadire – küpeşte – alabanda – piram – kasralar – direk dibi – maymuncuk – gönder – sancak – flama – filandra – kamara – kaporta – kupon – bite – kastonyole – zincir – vardiya – şamandıra – ‘inle – anbâr – talimar – manevele – loça – bastika – metafora – ırgat – makara – buvata – palanga – radanse – vinç – izbirû – sapan – halat – çima-usturmaça – kılıç – top palangası – kandilasa palangası – lombar – lombuz – iskele – sancak – mezarine – pusula – harita – purlulun – perker – müvazi – cetvel – gönye – barometre – kronometre – iskandil – çârmih – iskalarya – palinuras – fule (yani kum saati) – sikestanet – ayna – uskur – pervane – dümen – bodoslamalar – omurga – sentine – hamayli – kible – yelken – gabiyye – trinket – mayestro – fu ‘a – tente – iskele tavası – çıkma – iskota – fuluk – yeke – kontra yeğe – armuz makine – silindir – kızgan – yalı kütüğü – davlumbaz – kürek – iskarmoz – kayış – setrus – perakete” (KİT, 1323: 49).

Denizcilik terimlerinin birçoğunun Türkçeye başka dillerden geçmiş olması, yazarı bu bölümde onlarca kelimenin yazımını vermeye sevk ettiği düşünülebilir. Eserin bu bölümünden sonra, kısa olarak dil bilgisi açıklamalarının yapıldığı görülmektedir.

Herhangi bir başlık atılmadan geçilen bu kısımda, ilk olarak Türkçe mastarlar konusu izah edilmektedir. Yazar söz konusu bölümde mastarın tanımını yaptıktan sonra şu bilgileri aktarmaktadır:

“Mastar; sakil ve hafif olmak üzere iki kısımdır. Hafifler (mek), sakiller (mak) ile bina edilir. (vermek, almak) gibi. Şimdi (vermek) mastarından ism-i fa’ il yapmak için edât-ı mastar olan (mek)î hazf ile kalan madde-i asliyyeye bir (nun) ilave edilir. (veren) gibi” (KİT, 1323: 54).

Mastarlarla alakalı açıklamaların akabinde, harfin ve kelimenin tanımını yapan müellif, harfi “anlamsız şekil” kelimeyi ise “harflerin birleşmesinden oluşan anlamlı” yapı olarak tarif etmektedir. Bu tarifi ardından “hareke” konusuna geçilir. Yazar burada şu açıklamaları yapmaktadır:

“Her hafin bir harekesi vardır. Hareke üç olup (üstün, esre, ötre) dir. Bunlara Arapçada (fetha, kesre, zamme) denilir. Bu üç harekeden başka birde “cezm” vardır ki harfleri sakin okutur. Daha bundan başka hareke vazifesi gören (elif, he, vav, ye) harfleri de vardır. Bunlara huruf-ı imlâ denilip (elif, he) fethaya, (vav) zammeye, (ye) kesreye alamet olarak yazılır” (KİT, 1323: 56).

Eserin bir sonraki bölümünde “Aynı Manayı Haiz Olup Mevkî-i İsti’mâlleri Muhtelif Olan Bazı Kelimât-ı Müterâdife” başlığı altında, birbirine karışma ihtimali bulunan eş ve yakın anlamlı bir takım kelimelerin kullanım yerlerine ve anlamlarına yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

“(Şifa), (iltiyâm) kelimelerinden birincisi emrâz-ı dâhiliyyede ikincisi emrâz-ı hariciyyede kullanılır.

‘Üç aydan beri kalp hastalığından esir-fıraş-ı ıstırap olan amcazadem bu kerre şifayab olmuştur.’ Ve:

‘Geçen gün pencereden düşerek kasığından mecruh olan çocuğun cerihası iltiyâmpezir olmuştur.’ gibi” (KİT, 1323: 56).

“(Cesaret); (cüret) tabirinden daha mütevaziane ve daha tazikârânedir.

“Takdim-i arıza-i ki benedeğiye de cesaret kılındı yerine ‘cüret kılındı’ yazmak kaba addolunur” (KİT, 1323: 57).

“(Adet), (tane) lafızlarının mevki-i isti’mâlleri birdir.

‘Çocuğa beş tane ceviz verdim’ yahut ‘birâderzâdenizden sekiz adet elma aldım’ gibi” (KİT, 1323: 57).

Eserin bir sonraki bölümünde “Haşv”, başlığı altında ele alınan konuya ilişkin ek bilgiler verilmektedir. Burada, özellikle resmi yazışmalarda görülen “kulları, teşrif, temhîr, merkûm, mezbûr ve mûmâileyh” gibi kelimelerin kullanım yerlerine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

“(Mûmâileyh) okur yazar takımına, merâtib-i Askeriyede mîrlivâya ve mülkiyede ûlâ sınıf-ı sânisine kadar müsta'meldir.

'Paşa'yı mâmâileyh mir-i mûmâileyh' gibi” (KİT, 1323: 60).

Kitapta “Vazife” bölümüne geçmeden önce, “Eşya Hakkında Kullanılan Tabirler” başlığı altında “mezkûr, mezbûr, mârû'z-zikr, sâlif'ül beyân, mebhûs-ı anh, ânifü'l-beyân vb.” kelimelerin yalnızca soyut şeyler hakkında kullanıldığı belirtilmiştir. Akabinde eserde “Vazife”lerin sıralandığı bölüme geçilmektedir.

“Vazife” başlığı altında öğrenciler için 19 adet alıştırma bulunmaktadır. Bu alıştırma bölümünde amaç, talebelerin kitaba alınmış olan paragrafları dikte etmesini sağlamak ve bu vesile ile öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmektir. Her bir vazifede belli başlı konular hakkında çeşitli didaktik yazıların yer aldığı görülmektedir. Birinci vazifede konunun Osmanlı askerine ayrılarak Osmanlı askerinin övülüyor olması oldukça dikkat çekicidir. Kitabın yazarının da Bahriye Nezareti'nde görevli bir subay oluşu, bu durumun sebebi hakkında fikir yürütmemize yardımcı olabilmektedir.

“Civanmertlik, İslam ve ibadetin önemi, hasedin zararları, anne sevgisi, sanat, tahsil, perhiz, Türklük, çalışmak, kanaat, sıhhat ve namus” gibi kavramlar ilk olarak göze çarpan vazife konuları arasındadır. İncelememize örnek teşkil etmesi bakımından bir vazifeyi aşağıya almaktayız:

Vazife 8

“Türk; zuhurundan beri diyânet, salâbet ve şevketiyle istikrâr eylemiş bir kâvm-i neciptir.

Bu kavm-i pâk; Cenap-ı Hakk'a itaat ve Peygamber-i Zîşan'a mutava'at ve Halika-i Resûl Rabb'ül- Âlemin olan şehriyar-ı takvâ-şiâr efendimiz hazretlerine arz-ı sadakat ve ubûdiyyet etmek vazife-i mübeccelesiyle mükelleftir.

Sadakat, insaniyyet ve mu'âvenet Türklerin muhtas olduğu hasâil-i ulviyyedir.

Bi-çârelere, muhtâc-ı muavenet olan bi-vâyelere bezl-i inâyet ve sadâkât eylemek de Türklerin hasais-i mebrûresindendir” (KİT, 1323: 65)

İlk 12 vazife sıralandıktan sonra “Kavâ'id-i İmla Hakkında Bazı İlave-i İhtârât” başlığı atılarak vazife konusuna ara verildiği, bir takım kelimelerinin yazımının yeniden ele alındığı görülmektedir. Bu kısımda 18 tane kelimenin imlası ve kullanımına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Daha sonra 7 vazife sıralanarak bu bölüm tamamlanmıştır.

Eserin sonlarına doğru yazar, “Kavâ'id-i Tahrir” bölümüne geçmektedir. Buraya ilk olarak “Tahrir”in tanımıyla başlandığı görülmektedir. Müellife göre, “Bir yazı tasavvur edilmeden yazılamaz. Yazılacak madde ne olursa olsun zihinde iyice düşünülüp sonra yazıya aktarılmalıdır. Düşünülmeden alelade yazılan bir yazının ruhsuz ve manasız olacağını” belirten Yüzbaşı İhsan, daha sonra “muharrerât” başlığı altında yazışma türlerine eğilmektedir. Muharrerâtı “Hususi” ve “Resmî” olarak ikiye ayıran Yüzbaşı İhsan, hususi yazışmaların şahıslar arasında yapılıp bir sürü çeşidi olduğunu ve resmi yazışmaların ise devlet müesseseleri tarafından yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca yazar, resmi yazışmaların her devre göre bir lisanı olduğunu ve kâtiplerin yazılarını bu lisan ve belirli kurallar çerçevesinde kaleme alması gerektiğini de eklemektedir.

Bu kısımda ilk önce özel yazışmanın nasıl yapılacağını ve özel yazışmalarda nelere dikkat edileceğine ilişkin açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Yazar, herkesin kabiliyetine ve muhatabının unvanıyla haline göre yazışma yapması gerektiği vurgulamaktadır. Daha

sonra özel yazışmalarda dikkat edilmesi gereken teknik hususlar sıralanmaya başlanmıştır. Yazışma yapılacak kâğıdın rengi ve türünden başlanarak özel yazışmada üzerinde durulması gereken noktalar açıklanır. Yazara göre özel bir yazışmada “besmele, ser-nâme, elkâb, hâtime, tarih ve imza” mutlaka bulunmalıdır.

Burada “elkâb” bölümünün üzerinde özellikle durulduğu dikkat çekmektedir. Müellif “elkâb”ı bir zatın sahip olduğu unvan olarak tanımladıktan sonra elkâbı da “resmi” ve “hususî” olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Bu tasniften sonra yazar, “Elkâb-ı Resmîye”nin devlet tarafından verilmiş olan bir rütbe veya gene devlet tarafından memuriyet derecesine göre tahsis edilmiş bir unvan olduğunu aktarır. “Elkâb-ı Hususîye”nin ise belirli olmadığını kaydeden Yüzbaşı İhsan, bir kâtibin iktidarı ölçüsünde, bilinen saygı kelimelerinden istediğini kullanabileceğini yazmaktadır. Ancak yazar, resmi lakaplara dikkat etmek gerektiğini eklemektedir.

Özel yazışmayla alakalı açıklamalar bittikten sonra, eserde bilenen resmi yazışma türleri hiyerarşik bir şekilde sıralanmakta ve bu türler hakkında tek tek bilgi verilmektedir. Bu kısımda “İrade-i seniyye, Emr-i âlî, Hatt-ı Hümâyûn, Ferman, Menşûr-ı âlî, Emir-nâme, İrade-i aliyye, İtimad-nâme, Avdet-nâme, Berât-ı Hümâyûn, Ru’s-ı Hümâyûn, Buyuruldu, Takrîr, Mazbata, Müzekkere, Arıza Tahrîrat, Fezleke, Tezkere, Teşekkür-nâme, Tebrîknâme, Tavsiyenâme, Arz-ı hâl, Ta’arrûfe, Senet, İlmühaber, Takriz, Tercüme-i hâl, Jurnal, Program, Talimat, Celb, Tahşiye, Derkenar, Zeyl” olmak üzere 35 adet resmi yazı türü ayrıntıya girilmeden tanıtılmaktadır. Yazar bu türler hakkında etraflıca bilgi edinmek isteyenlerin “inşâ” kitaplarına başvurmalarını da eklemektedir.

Yazı türleriyle ilgili açıklamaların ardından yeniden dil bilgisine dair bilgilerin verildiği görülmektedir. “Revâbit Hakkında Bazı İzâhat” başlığı altında bağlaçlara yönelik bilgiler verilmektedir. Yazar, “Râbita”yı, “Bir cümleyi diğer cümleye rabt eden edâta denilir” (KİT, 1323: 84) şeklinde tanımladıktan sonra, râbitanın altı türü olduğunu yazmaktadır.

“Revâbit-ı Sebebiyye, Revâbit-ı Tevkîtiyye, Revâbit-ı Hâliyye, Revâbit-ı Mutlaka, Revâbit-ı Terakkî, Revâbit-ı Temsiliyye” olarak bağlaçları tasnif ettikten sonra yazar, bunları açıklamaya başlamaktadır.

Yüzbaşı İhsan, Revâbit-ı Sebebiyye’nin “olduğundan, olduğundan nâşi, olduğundan dolayı, olduğu cihetle, olduğuna mebni, olduğuna binâen bulunduğu mebni” vb. bağlaçlarla oluşturulan sebep-sonuç bildiren cümlelerde kullanıldığı kaydetmektedir. “Hava sis olduğu cihetle vapurlar seyr ü sefer edemiyorlar” (KİT, 1323: 85) gibi.

“Revâbit-ı Tevkîtiyye’nin; oldukta, olduğunda, olduktan sonra ve olunca, Revâbit-ı Hâliyye’nin; olarak, olduğu halde ve olmuş iken, Revâbit-ı Mutlaka’nın; olup ve olarak, Revâbit-ı Terakkî’nin; olmakla beraber ve olduktan başka, Revâbit-ı Temsiliyye’nin; olduğu üzere ve olduğu vechle” bağlaçlarıyla yapıldığı eserde gösterildikten sonra, Farsça isimlerle yapılan sıfat tamlamalarının nasıl olacağına ilişkin kısa bir uyarıda bulunulmuş ve sonra “Vârid Olan Bir Mektûba Karşı Yazılacak Cevab-nâmelerde Dikkat Edilecek Mevâd” başlığı altında tahrirî yönelik açıklamalara devam edildiği görülmektedir.

Söz konusu başlık altında müellif, bir uyarıda bulunmaktadır. Yazara göre, eş dost ve yakınardan gelen bir mektuba cevap vermeden önce, mektubun başlangıç kısmında daha önce gelen mektubun özetini veya yazılış sebebini kısa olarak tekrar etmek, usule uygun düşecektir. Bu uyarının ardından eserde, “Allah, Peygamber ve Padişah”a ait özellikle resmi yazışmalarda kullanılan klasikleşmiş bazı tabirlerin sıralandığı bölüm gelmektedir. “Evsâf-ı İlahiyyeye Dâir Bazı Tabîrât” başlığı altında 22 tabirin, “Evsâf-ı Celîle-i Nebevîyyeye Dâir Bazı Tabîrât” başlığı altında 14, “Evsâf-ı Me’âlî İttisâf-ı Cenâb-ı Hilâfetpenâh-ı A’zamîye Dâir Tabîrât-ı Mahsûsa” başlığı altında ise 16 tabir yer almaktadır. “Hâk Teâlâ ve Tekâddes Hazretleri, Hudâ’yı Mute’âl, Hazretleri, Cenâb-ı Hayy-ı Lâyemût; Resul-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem, Hazret-i Fahr-i Âlem Sallallâhu ‘aleyhi ve Sellem, Nebiyy-i Sâhib-i Şerî’at; Vekîl-i Zîşân Resûl-i Rabbü’l-‘âlemin, Pâdişah-

1 Zafer-yâver ve Şehinşâh-ı Feridûn-Fer, Halîfe-i Rû-yı Zemin” ise bu bölümde yer alan bazı kalıplaşmış tabirlerdendir.

Bu bölümün ardından “Ekâbir-i Memûrîn-i Devlet” başlığı altında, Osmanlı Devleti’nde görev yapan çeşitli devlet memurları (Sadrazam, Serasker, Şeyhülislam, Vezir ve Müşir) gene hiyerarşik olarak sıralanıp bu memurlar hakkında kısa açıklamalar yapılmaktadır: “Sadrazam, Vükelâyı Devlet-i ‘Aliyyenin en büyüğü olup Pâdişâh-ı Fârukcah Efendimiz Hazretlerinin Vezîr-i A’zamıdır” (KİT, 1323: 92)

Yazar, bütün rütbe ve dereceleri anlatabilmek için yeni bir kitapçık oluşturmak gerektiğini belirterek, bu bahsi çok kısa tuttuğunu ifade etmiştir. Bunun ardından ise eserin son başlığına geçilmekte ve “Akvâl-ı Hakimane” başlığının altında 13 adet didaktik mahiyette cümlelerin sıralandığı görülmektedir.

“Pâdişâha sıdk ve muhabbet eser-i imandır, çocuğu sevmeyen çocukluk eder, varlığım Hâlikın varlığına şahittir, ibadetsiz ömürle şükürsüz nimet sefihlere yakışır, ilimsiz insan, dümensiz gemi gibidir ve bir kadının en kıymetli serveti zevcinin muhabbetidir” (KİT, 1323: 96) gibi sözler ise bu kısımda bulunan bazı cümlelerdendir.

Yüzbaşı İhsan'ın kaleme aldığı “Kavâ'id-i İmla ve Tahrir” isimli eser Cumhuriyet öncesi yazılmış onlarca “İmla” ve “Tahrir” başlıklı pek çok kitaptan bir tanesidir. Eser genel bir çerçevede değerlendirildiğinde yazarın “İmla” bahsinde yenilikçi değil, gelenekçi olduğu ileri sürülebilir. Bozulan imlayı düzeltmek için eski eserlerin imlasının temel alınması gerektiğini savunan müellifinin sahip olduğu bu tutumun ise geleneksel bir kurum olan orduya mensup olmasından kaynaklanıyor olabileceği de düşünülebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Yüzbaşı İhsan'ın imla meselesinde sahip olduğu görüşlerin tutarlı olup olmadığı değil, 2. Meşrutiyet döneminin kültürel ortamı içerisinde askerlerin dahi Türkçe ile alakadar olduklarını görmemizdir. Yoksa eserin yazılışından yaklaşık 10-15 yıl sonra Milli Edebiyat akımının tesiriyle lisan konusunda Arapça ve Farsçadan uzaklaşıldığı ve öze dönüşün yaşandığı bir gerçektir. Bu gerçeğe bakarak Yüzbaşı İhsan'ın geleceği göremediğini iddia etmek tam ve doğru bir hüküm olamayacaktır.

Kavâ'id-i İmla ve Tahrir'in mekteplerde ders kitabı olarak okutulup okutulmadığı hakkında kesin bir hüküm veremiyoruz. Ancak kitabın içeriğine ve uygulamalı bölümlerine bakarak bunun bir mektep kitabı olarak kaleme alındığını ifade etmek çok da güç değildir. Bunun haricinde, eserde milli değerlere, gelenek ve göreneklere bağlılığı çağrıştıran ifadeler oldukça sık yer almaktadır. Bu yönü ile eserin, pedagojik boyutunun da bulunduğu düşünebiliriz.

Eserde imla konularının ayrıntıya girilmeden veriliyor olması, yeri geldikçe dil bilgisi açıklamalarının yapılması, yazı türlerinin kısa bilgilerle tanıtılarak doğru yazmaya ilişkin temel bilgilerin aktarılıyor olması, eserin mektep kitabı mahiyeti taşıdığına dair kanaatlerimizi kuvvetlendiren noktalarlardır. Ayrıca, yazar tarafından döneme göre sade, anlaşılır ve açık sayılabilecek bir üslubun kullanılması, öğrencilerin kavraması zor olan konulara pek girilmemiş olması ve kitabın oldukça basit bir dille yazılarak, açıklanan konuların genelde örneklendirilmesi, eserin diğer olumlu özellikleri arasında sayılabilir.

4. Kavâ'id-i İmla ve Tahrir'de Yer Alan Dil Bilgisi Terimleri

B

binâ: Biçim bilgisi, morfoloji 8, 54, 55.

C

cem': Çokluk 9, 28, 34, 55, 59, 70

cümle: Bir varlığı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiile kullanılan kelimeler dizisi, 7, 59, 85.

E

edât: Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç 58, 76.

edât-ı mekân: yer bildiren edat “-gah” 33.

elif-i memdüde: Arapça bazı isimlerin sonunda yer alan “ى” harfinin uzatılarak “ı” şeklinde yazılması 27.

esre: Arap harfi metinlerde bir ünsüzün “ı ve i” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, kesre 55.

eşhâs: Şahıslar 56.

F

fetha: Arap harfli metinlerde bir ünsüzü “e” ve “a” okutan işaret, üstün 19, 33, 34, 37, 55.

fîl-asl: Etimolojik olarak, aslen 11, 16, 22, 23, 37.

fi'l: Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelime, eylem 37.

galat: Bir kelimenin yanlış imla ile yazılması 10, 12, 34, 61

H

sakil master: İnce ünlü (mek) alan master 35.

hareke: Arap alfabesiyle yazılmış metinlerde üstüne ve altında bulunduğu ünsüzleri birer ünlü ile okutan işaretler 55.

harf: Seslere karşılık gelen yazı işareti 55, 75.

hemze: Arapça’da bir harf 34, 54.

hurûf: Harfler 55.

hurûf-ı imlâ: Hareke vazifesi gören (elif, he, vav ve ye) harflerine verilen isim 55.

İ

‘illet: sebep bildiren kelime 85.

inşâ: Nesir veya manzum bir yazı oluşturma 79, 84.

imlâ: Yazım 4, 5, 16, 17, 18, 22, 25, 27, 30, 32, 34, 37, 55, 69, 70, 84.

imlâ-yı atik: Bir kelimenin yazımında eski ve asli suretinin temel alınması 6,15.

imlâ-yı cedid: Yeni imla tarzı 5, 6, 7,15.

imlâ-yı ma‘rûf: Bilenen ve yaygınlaşmış olan yazım 30, 34.

imlâ-yı sahih: Bir kelimenin doğru yazımı 17, 69.

ism-i fâ‘il: Cümle içerisinde fiili gerçekleştiren unsura verilen isim, özne 54, 55.

ism-i mef‘ûl: Eylemden türeyerek, yapılan işten etkilenen nesne veya kişi 54, 55.

izâfet: İsim tamlaması 7.

K

kelimât-ı türkiyye: Türkçe kelimeler 7.

kelimât-ı arabiyye: Arapça kelimeler 7, 18.

kelime-yi arabiyye: Arapça kelime 20, 21.

kelime-i fârisiyye: Farsça kelime 11, 12, 13,15, 17, 20, 22.

kesre: Arap harfi metinlerde bir ünsüzün “ı ve i” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, esre 34, 55.

kitâbet: Yazı yazma, kompozisyon oluşturma 4, 79.

kırâat: Okuma 80.

L

lisân: Dil 4, 6, 15, 30, 76.

lafz: Söz veya kelime 12, 57, 69, 76.

lahikâ: Ek, 4.

lûgatçe: Az sayıda kelime barından sözlüklere verilen isim 61.

M

mana: Bir kelimededen veya sözden anlaşılacak şey, anlam 19, 26, 28, 29.

masâdir-ı meçhule: Edilgen çatı alan mastarlar 55.

masâdir-ı Türkiyye: Türkçe mastarlar 54.

mastar: Zaman ve şahıs eki almamış sadece bir iş ifade eden kelime 35.

mastar-ı ma'at-ta'lil: Sebep bildiren mastarlar 85

medd: Uzatma ve çekme 54.

mevsûf: Nitelenen, kendisine sıfat getirilmiş olan kelime 86.

muhaffef: **Arapça ve Farsça kelimelerde uzun ünlülerin hafifletilerek kısa ünlü şeklinde okunması (perkâr, perker) 50.**

muzâf: Tamlanan 69.

müterâdif: Eşanlımlı 56.

müennes: Arapça kelimelerde dişlilik belirten terim, müzekker karşıtı 59.

mürekkeb: Terkip olunmuş, birleşik 86.

N

nâdirü'l-isti'mâl: Bir kelimenin veya kuralın oldukça az kullanılması 77.

nazîr: Benzer 32.

nidâ: Seslenme 20.

Ö

ötre: Arap harfli metinlerde bir ünsüzün "o, ö, u ve ü" sesleriyle okunacağını gösteren işaret, zamme 55.

R

râbita: Bağlaç 84.

revâbit: Bağlaçlar 85.

revâbit-ı hâliyye: Durum ve hal bildiren bağlaçlar 85.

revâbit-ı mutlaka: Kesinlik bildiren bağlaçlar 85, 86.

revâbit-ı sebebiyye: Sebep bildiren bağlaçlar 85.

revâbit-ı temsiliyye: Emsal, örnek bildiren bağlaçlar 85, 86.

revâbit-ı terakkî: Devamlılık ve sürerlilik bildiren bağlaçlar 85, 86.

revâbit-ı tevkîtiyye: Zaman bildiren bağlaçlar 85.

S

sarf: Yapı bilgisi 69.

sıfat: Varlıkları ad, durum, nitelik, sayı bakımından belirten kelimeler 27, 86.

sıla siygası (sıla-i ma'at-ta'lil): İçinde bulunduğu cümleyi sonradan gelen cümleye bağlayan fiil şekli, rabt sigası 7, 85.

Ş

şedde: **Arapça kelimelerde tek sessiz harfin iki defa okunacağını gösteren işaret 22, 29, 30.**

şebîh: **Benzeyen 15, 32.**

şifâhen: **Sözlü olarak 80.**

T

ta'bir: **Terim, ıstılah 13, 18, 70.**

tahrîr: **Kuralları çerçevesinde bir metin oluşturma, yazı yazma 4, 11, 20, 22, 26, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 69, 79, 84.**

tahfif: **Arapça bazı kelimelerin içinde "r" in yumuşatılarak "e" şeklinde okunması (nâkes, nekes) 35.**

telaftuz: **Bir kelimenin ağıdan çıkış şekli, okunuş veya söyleyiş 16,19, 25, 31, 34, 36.**

tekellüm: **Söyleme, konuşma 28.**

terkîb-i tecânisi: Kalıplaşmış tamlama 27.

terkip: **Tamlama 17, 27, 28, 86.**

tesniye: **Arapça isim soylu kelimelerde ikili çokluk 59, 60.**

Ü

üstün: **Arap harfli metinlerde bir ünsüzü "e" ve "a" okutan işaret, fetha 55.**

Y

yâ-yı nispet: Arapça ve Farsça isimlerde eklendiği isimle ilgili sıfatlar yapmaya yarayan ek 27, 36.

Z

zebânzed: **Bir kelimenin ağızdan çıkışı, telaffuzu 9, 10, 12, 16, 18, 21, 23, 25, 30, 32, 33, 34, 35.**

zamme: Arap harfli metinlerde bir ünsüzün “o, ö, u ve ü” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, ötre 31, 55.

Sonuç ve Tartışma

“Türk dili, yaklaşık 12 milyon kilometre karelik bir alanda 220 milyon insanın konuştuğu, yüze yakın ülkede öğretiminin yapıldığı, kökleri tarihin en eski dönemlerine kadar uzanan, 600 bini aşkın söz varlığına sahip bir dünya dilidir” (Akalm, 2009: 203). Çeşitli lehçelere ve şivelere sahip olan Türkçe, yüzyıllardır yazı dili olarak kullanılmış ve birçok alanda önemli kültürel ürünler ortaya koymuş durumdadır. Birçok devlet tarafından resmi dil olarak da kullanılan Türk dili tarih içerisinde bazı safhalardan geçerek 21. yüzyıla kadar gelmiştir.

Osmanlı Türkçesi, Türkçenin 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde oluşturduğu yazı diline verilen isimdir. Türkçenin bu safhası günümüzde halen bilim insanları tarafından tartışılan ve üzerinde durulan bir konudur. Türkçenin öğretiminin Kaşgarlı Mahmud'tan bu yana yapıldığı ileri sürülse de, Türkçe öğretiminin planlı ve programlı bir şekilde ancak Tanzimat'tan sonra öğretildiği görülmektedir.

Osmanlı eğitim kurumlarında Türkçe öğretiminin özellikle 2. Meşrutiyet'ten sonra hız kazandığı dikkati çekmektedir. Bu kurumlarda Türkçe öğretimi beceri odaklı olmaktan çok dil bilgisi öğretimi eksenli olduğunu iddia edebiliriz. Özelde Türkçe öğretiminde genelde ise dil bilgisi öğretiminde en önemli kaynaklar ise zamanın aydınları tarafından kaleme alınan sarf ve nahiv kitaplarıdır.

Söz konusu kitapların yazılmasıyla birlikte Türkçeye olan ilgi artmış ve birçok kişi Türkçenin üzerine eğilmiştir. Ancak gramercilik açısından durumun iyi olduğunu söylemek kolay değildir. Gramerlerin bir kısmı Arapça ve Farsçanın etkisi altındayken diğer bir kısmı ise Batı gramerciliğinin etkisi altındadır. Nitekim dilimizin isminin ne olduğu konusunda bile uzun tartışmalar yaşanmış tam bir mutabakata oldukça geç varılmıştır. Kaleme alınan dil bilgisi kitapları da, belli başlı konularda bile birbirleriyle örtüşmemektedir. Alfabemizdeki harflerin sayısından sözcük türlerinin ne olduğuna, dil bilgisi terimlerinden cümle çeşitlerine, imla meselesinden dilimizdeki yabancı unsurların durumuna kadar birçok konuda fikir birlikteliği görülmemektedir.

İşte bu noktada, çalışmamızın temelini oluşturan *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir* isimli eser, Yüzbaşı İhsan'ın imla mevzusunda düşüncelerini açıklayıp yazıyla ilgili temel bazı bilgileri aktardığı ders kitabı özelliğinde bir yapıttır. Çalışmamız sonucunda, yazarın dönemin Türkçesinde baş gösteren imla sorunlarına karşı ileri sürdüğü çözüm yollarını ve düşüncelerini, bir yöntem ve amaç doğrultusunda anlattığı görülmektedir. Özellikle imla meselesinde, Yüzbaşı İhsan'ın Türkçenin sadeleşme yolunda ilerlediği bir dönemde eski imlayı (imla-yı atik) savunuyor olması dikkat çekicidir. Bu düşünceleri ile dilde sadeleşme ve yenileşmeden yana olan yazarlar ile farklılaşmaktadır. Eserin uygulamalı bir dil bilgisi kitabı olması ve bolca örneklerle desteklenmesi öğretim bakımından oldukça isabetlidir. *Kavâ'id-i İmla ve Tahrir*, Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde kaleme alınmış onlarca imla kitabından bir tanesidir. Bu araştırma, söz konusu dönemin aydınlatılması ve dönemin Türkçesi hakkında bilgi edinmek isteyen okuyuculara bilgi sağlaması bakımından yarar sağlayabilir.

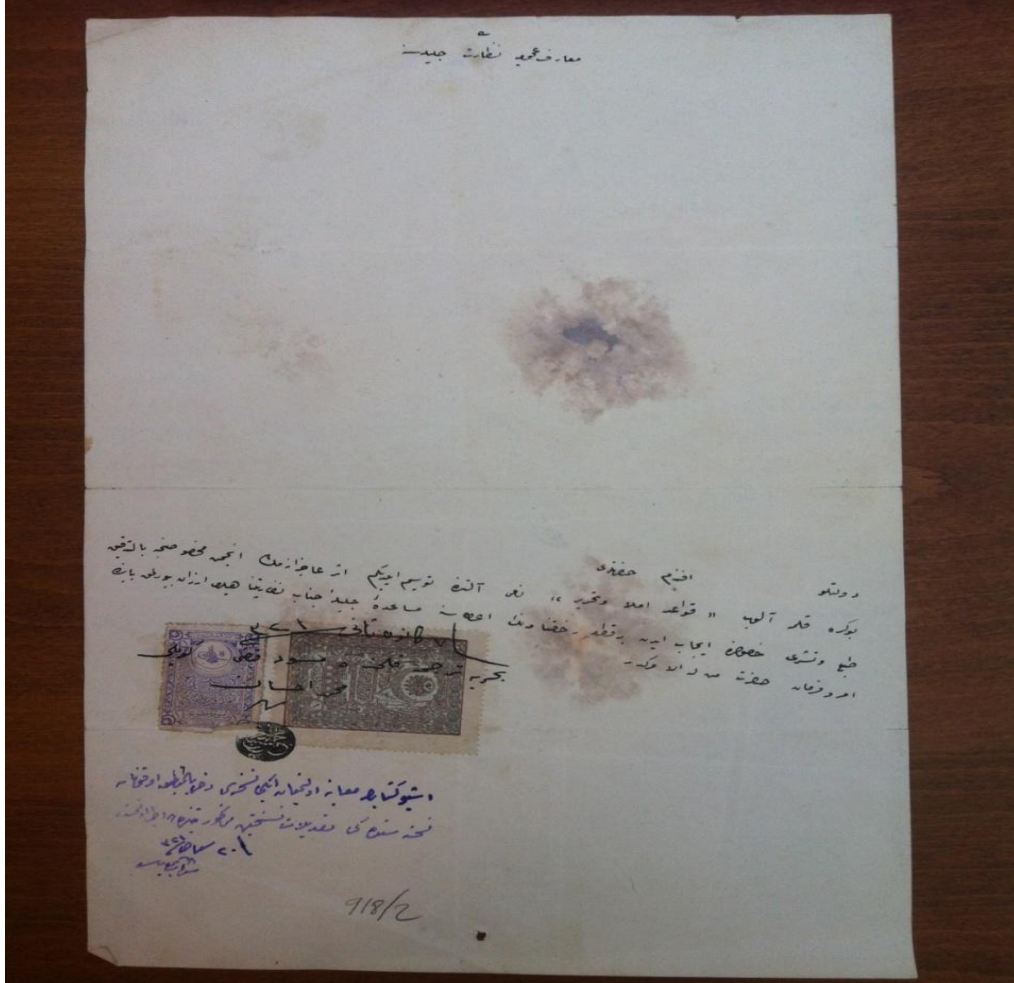
Kaynakça

- Ağar, E.M. (2002). Türkçe öğretiminin tarihçesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* (ISSN:1303- 5134), C.1, S.1, 2002-2004. 1-10.
- Akalın, Şükrü Haluk. (2009). Türk dili: Dünya dili. *Türk Dili*, 1(687), 195-204.
- Akar, A. (2005). *Türk dili tarihi*. 1. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akyüz, Y (2009). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: A Pegem Akademi.
- Barın, E. ve Demir, C. (2006). *Türk Dil Bilgisi 1, Ses Bilgisi*. 1. Baskı. Ankara: Öncü Kitap.
- Bayraktar, N. (2003). Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimi. *Dil Dergisi*. S.119. 58-66.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan günümüze yabancılara Türkçe öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S.1/4. 107-133.
- Dağlı, Y. ve Üçer, C. (1997). *Tarih çevirme kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 5. Cilt.
- Ercilasun, A. (2011). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. 10. Baskı Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, N. O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
- Göğüş, B. (1970). Anadili olarak Türkçenin öğretimine tarihsel bir bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1970*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 123-154.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 12. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Polat, H. N. (2003). Türkçenin öğretimi ve Ahmet Cevdet Paşa. *TÜBAR*. S. 13. 447-454.
- Yüzbaşı İhsan. (1323). *Kâva'id-i İmla ve Tahrir*, İstanbul: Matbaayı Bahriyye.

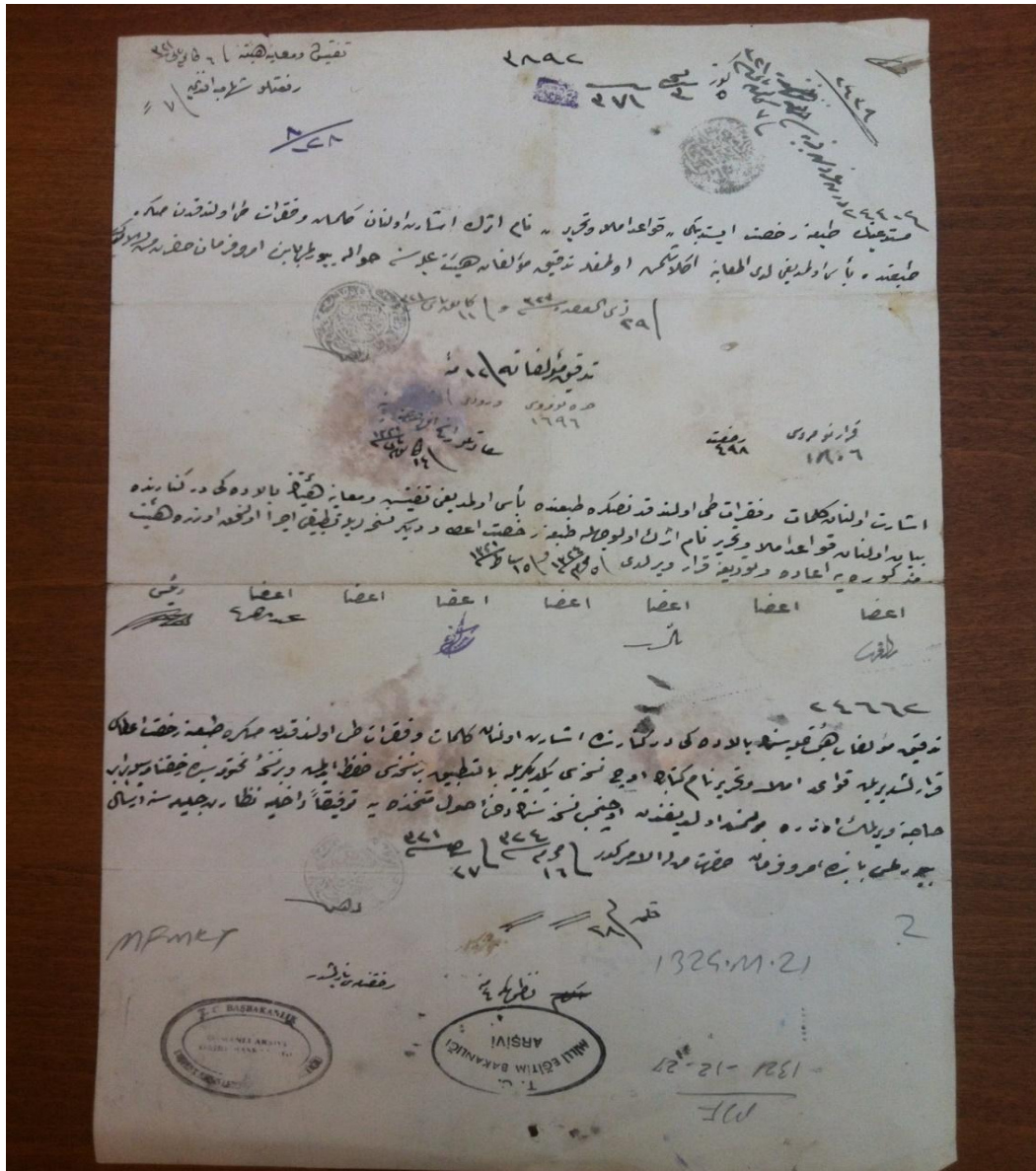

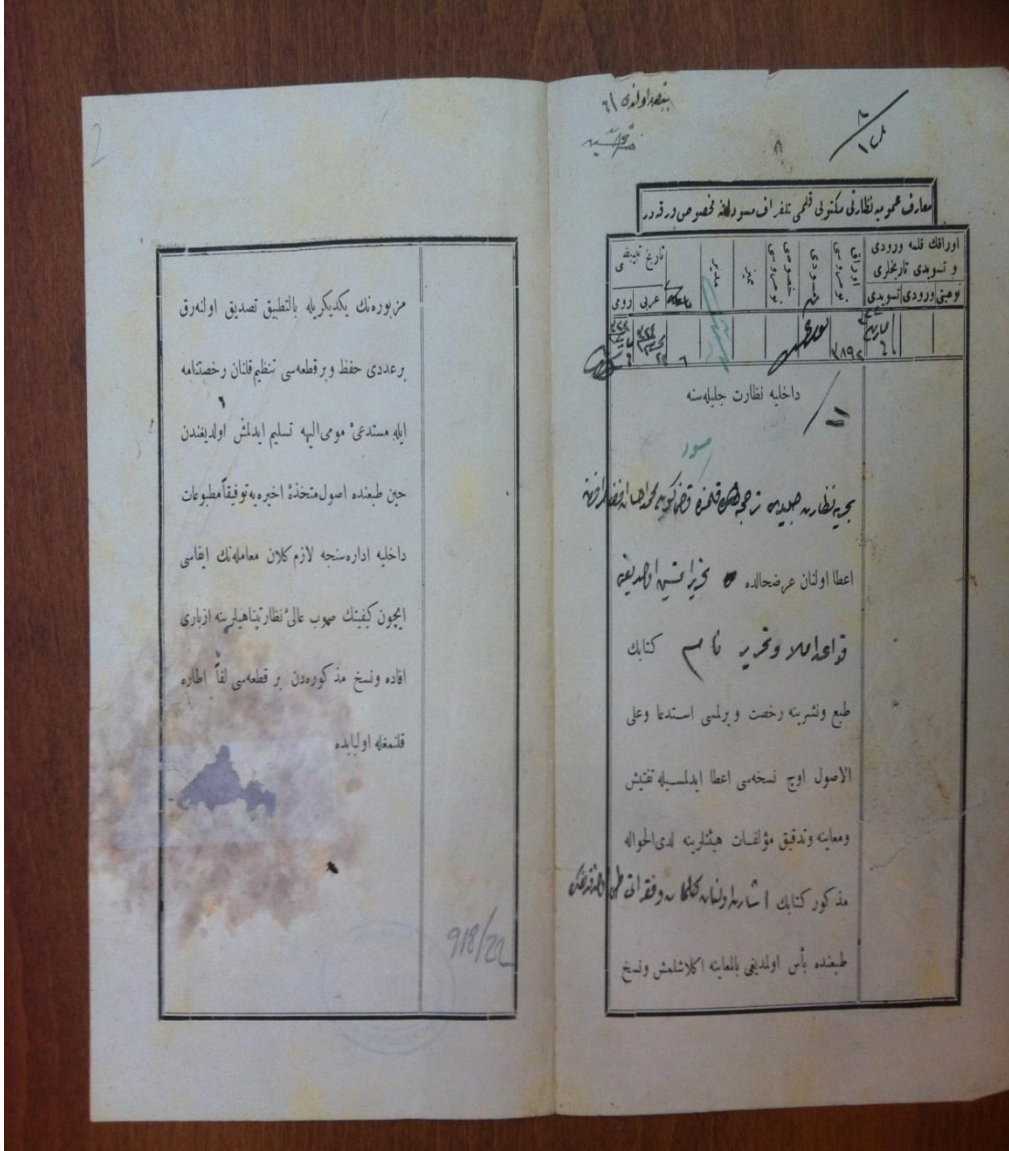
EK 2: YÜZBAŞI İHSAN'IN YAZDIĞI DİLEKÇE

EK 3: YÜZBAŞI İHSAN'IN YAZDIĞI DİLEKÇEYE BİNAEN TOPLANAN KOMİSYON RAPORU

**EK 4: MAÂRİF-İ UMUMİYE NEZARETİ'NDEN DÂHİLİYE NEZÂRETİNE
GÖNDERİLEN EVRAK**

EK 5: KÂVA'ID-İ İMLA VE TAHRİR'İN İLK SAYFASI

